

Izrazna vloga: besedilo izraža ali razodeva / ponuja različne podatke o sporočevalcu / sporočevalec razodeva = osebo izražanje / čustva, mnenja, komentarji h temi / primeri: roman v pisnih, dnevnik, prošnje

Vplivanska vloga: podatki o naslovniku in pa o namenu sporočanja / tri vrste vplivanja: vpliv na naslovnikova čustva, mnenje, mišljenje ; vpliv na ravnanje (najpogostejša vrsta) ; vpliv na znanje, izobrazbo, vrednost naslovnika / čustva nadomeščajo nevtralni, brezosebni izrazi / raba velevnika / primeri: prošnje, zahteve, ukazi

Predstavljena vloga: predstavlja predmetnosti, zunanost, ne gre za opisovanje in predstavitev čustev / v jedru takega besedila je prikaz lastnosti nekega predmeta / brezoseben način izražanja, nevtralni pridevniki / povedni glagolski naklon, tretja oseba, glagoli biti ali imeti

Metatejzikovna vloga: razlagamo pomene posameznih besed ali delov besedila = pomenska vloga / razlaga tujih besed in pri učenje materinskega jezika / primeri: slovarji, razlage novih besed in pojmov

Govornostikovna vloga: stik med govorom / sporočevalec naveže oz. ohranja stik z naslovnikom / po dolžini krajša / brez širšega namena, le družbeni namen / nedokončani stavki, končajo se z zamolkom

Lepotna ali estetska vloga: ne prinaša informacij, nima uporabne vloge / vpliv na čustveno raven naslovnika / krepitev notranjega sveta / umetniška vrednost / okrasni pridevniki, preneseni pomeni, druge literarne figure / lepotni izrazi vplivajo na čutila / zgradba umetniška / primeri: pesmi, ostalo leposlovje

VRSTE BESEDIL

Umetnostno besedilo: vpliva na človekova čustva / subjektivno / tema ni nujno realistična, lahko domišljjski svet / nima namena prenašati neko novo informacijo, vplivati na naslovnikovo ravnanje in nima vplivanske vloge / namen vplivati na naslovnikov notranji svet, ga duhovno bogatiti / umetniška vrednost / umetniški stil pisanja / lepotna vloga

Neumetniško besedilo: praktična vrednost / namen izobraževati, vplivati na naslovnika, na njegovo znanje in ravnanje / realistična, ne domišljjska / objektivna / brez literarnih figur / prepoznavna tema in namen / primeri: strokovna, publicistična in praktično-sporazumevalna besedila

Govorjeno besedilo: neknjižni jezik (narečen ali pogovoren) / potreben slušni prenosnik / so enkratna, neponovljiva / sprejeti nankrat v celoti / pri sprejemanju sodeluje manj miselnih funkcij / lažje sprejemljiva / manj vnaprej pripravljena kot pisna / več napak / mašila, ponovitve, nedokončani stavki / vdor neknižnih izrazov / tesnejši stik med sporočevalcem in naslovnikom

Zapisano besedilo: knjižni jezik / sporočevalec čas za pripravo / brez napak, vdorov tujk, ponavljanj, mašil, nejasnosti, kasnejši dopolnjevanj / različne vrste pisav, barva, podčrtavanje, odstavki / bolj jasno besedilo / razumljivejše in privlačnejše

Enogovorno besedilo: sporočevalec ne pričakuje odgovora naslovnika / namen naslovnika z nečim seznaniti / zanimata njegovo mnenje in odziv.

Dvogovorno besedilo: sporočevalec pričakuje odziv v obliki komentarja ali mnenja / dve vrsti dvogovornih besedil: pobudo besedilo: daje pobudo, naslovnika želi pripraviti do tega, da si že vnaprej pripravi svoje lastno mnenje in da ga nato tudi izrazi ustno ali pisno; odzivno besedilo: naslovnik že pokaže neko svoje mnenje in se na besedilo odzove / obe vrsti v govorjeni ali zapisani, subjektivni ali objektivni obliki

Objektivno besedilo: ne vpleta svojih čustev, mnenj / sporočevalec se ne razodeva / podatki, ki jih lahko dokažemo ali preverimo znanstveno ali izkustveno.

Subjektivno besedilo: sporočevalec se razodeva, izraža svoja mnenja in čustva / osebne način / izražanje med znanci in prijatelji ali pa v leposlovju.

Zasebno besedilo: en naslovnik, redko več (družina, povezana skupina) / uradna ali neuradna / javno: nima določene naslovnika - naslovnik širša javnost / pojav v množičnih medijih / splošno temo

Uradno besedilo: sporočevalec v neenakovrednem odnosu z naslovnikom / naslovnik en sam / uraden naziv (ime in priimek) / zaključek uraden / pojavi se družbeno razmerje - naslovnika opredeli po družbeni funkciji / vikanje / objektivno

Neuradno besedilo: sporočevalec in naslovnik v enakovrednem odnosu / neuraden naziv (ime) / neuraden in subjektiven zaključek / tikanje / osebne narave / manjša distanca med naslovnikom in sporočevalcem

Praktično-sporazumevalno besedilo: v zasebnih okoliščinah / sporočevalec in naslovnik v enakovrednem odnosu / stil pisanja subjektivni / tema splošna

Uradovalno besedilo: uradno ali zasebno / naslovnik en sam - v podrejenem položaju s sporočevalcem / tema zelo konkretna, jasno izražena / zapisana in objektivna / vikanje

Publicistično besedilo: javno, namenjeno širši javnosti / sporočevalec določen s poklicem, določeno izobrazbo / objava v množičnih medijih / zapisana ali govorjena / tema konkretna, zanimiva, nenavadna / jezik publicističen / jezik naj bi bil knjižni, vendar se pojavljajo neknižni in pogovorni izrazi (šibko jezikovno znanje novinarjev) / stalne besedne zveze

Strokovno besedilo: strogo knjižni jezik / uporaba strokovnih izrazov oz. termin / tema konkretna, vezana na določeno stroko / naslovnik zelo ozek krog ljudi iz strokovnega področja / sporočevalec strokovnjak za določeno področje / objektivno / ni vedno v zapisani obliki / več vrst strokovnih besedil: poljudno-znanstvena, strokovna, znanstvena dela / primeri zapisane oblike: strokovne knjige, slovarji, slovnice, enciklopedije / primeri govorjene oblike: predavanja in seminarji.

Obveščevalno besedilo: kratko sestavljeno iz temeljnih podatkov / informativne narave / namen sporočiti, da nekaj obstaja oz. da se nekaj dogaja.

Opisovalno besedilo: lastnosti predmetnosti

Pripovedovalno besedilo: pripoveduje o dogodku, ki ga je doživel sporočevalec ali neka tretja oseba / 1. oseba (= avtobiografsko besedilo) ali 3. oseba (= biografsko besedilo).

Razlagalno besedilo: vzročna razmerja med vzroki in posledicami / pojav v številnih vrstah besedil, zlasti pri definiciji / definicija sestavljena iz treh delov: razlagani pojem ; nadpomenka, ki ta pojem uvrsti v neko širšo skupino in mu tako daje pripadnost ; opis tega pojma

Utemeljevalno besedilo: podaja neko mnenje oz. sodbo, v drugem delu mnenje razlaga in komentira / sporočevalec najprej poda neko trditev oz. tezo, v drugem delu pa to tezo potrdi ali ovzrže / primer: strokovna besedila.

BESEDA

Beseda:

- osnovna enota besednega jezika.
- dogovorjeno znamenje za poimenovanje predmetnosti.
- znamenje za poimenovanje razmerj znotraj predmetnosti. Ta razmerja sodijo k slogovni zaznamovanosti besede
- znamenje za poimenovanje razmerja do naslovnika. Tej lastnosti pravimo naklonskost

Lastnosti besede:

- ima nek pomen: z njo nekaj poimenujemo, pomen je vedno dogovorjen
- ima zunanjo podobo (tvarna oz. zunanja stran besede): vsako besedo si konkretno predstavljamo v zapisani ali govorjeni obliki
- ima slovnico obliko: vsi slovnici podatki, ki jih lahko neki besedi kot besedni vrsti določimo (spol, sklon, število, sklanjatev, glagolski vid, spregatev)

Pomen besede: ima dva pomena:

- abstraktna / konkretna
- enopomenka / večpomenka

več je večpomenk zaradi gospodarnosti oz. ekonomičnosti v jeziku. Postopek nastajanje večpomenk je zelo pogost in nastaja zaradi želje po novem poimenovanju predmetnosti. Predmetnost (širjenje pomena) pa lahko poimenujemo na dva načina:

- metaforičen način: poteka s pomočjo podobnosti med dvema pojmovoma
- metanimičen način: poteka s pomočjo povezanosti med pojavi

ko nastane neka nova predmetnost, jo poimenujemo z že znano besedo, kateri pa damo le drug pomen. To je širjenje pomena.

Enopomenke so samo dveh vrst

- strokovne besede (da ne pride do dvournosti)
- slovnice besede (vzete iz jezikoslovja)

Blizuzvočnice so besede, ki imajo podobno stvarno stran (se podobno napišejo ali izgovorijo), imajo pa različen pomen.

POMENSKA RAZMERJA MED BESEDAMI

Pomensko razmerje: razmerje, ki ga tvorijo pari besed, ki se med seboj na različne načine pomensko dopolnjujejo:

- sopomenka: beseda pomensko ustreza drugi besedi
- protipomenka: beseda pomensko nasprotuje drugi besedi
- nadpomenka: beseda je širši pojem od prve besede
- podpomenka: beseda je ožji pomen od prve besede

Sinonimi ali sopomenke: besede, ki imajo različno stvarno stran in podoben pomen. V slovenskem jeziku je veliko sopomenk, kar bogati besedni jezik. V vseh jezikovnih okoliščinah ne moremo uporabiti vseh sinonimov zaradi slogovne vrednosti, ker se lahko zgodi, da v nekaterih okoliščinah beseda zveni zaznamovano.

Protipomenke: besede, ki so med seboj v pomenskem nasprotju. Obstajata dva načina tvorbe protipomenk:

- tvorba z novo besedo
- tvorba s predpono ne-

Slogovno ustreznjša je tvorba z novo besedo.

Nadpomenka: besede, ki imajo širši pomen od podpomenk. Običajno podpomenka predstavlja predstavnik neke širše skupine. Takšno izražanje omogoča večjo sistematičnost.

ZGRADBA BESEDE

Besedo lahko delimo na manjše enote = pomenske sestavine. Določene besede, ki tvorijo besedno družino pa imajo isto ali skupno pomensko sestavino. Tej skupni pomenski sestavini pravimo koren. Koren pa ni edina pomenska sestavina besede, ker imajo besede lahko več pomenskih sestavin = morfen. Morfen je najmanjša enota v jeziku, ki še ima pomen. Beseda pa ima tudi zloge, ki so večje enote od morfemov, ki so zelo pomembni pri deljenju besed. Zlog je tisti del besede, ki obvezno vsebuje samoglasnik.

Tematsko polje: sem sodijo vse besede, ki so med seboj tematsko povezane, imajo podobno temo. Besede istega tematskega polja običajno nimajo iste stvarne strani. Druži jih zgolj tema.

Tematsko polje je dobro poznati iz več razlogov:

- omogočeno pisanje oz. govorjenje o isti temi
- tematsko polje bogati besedni zaklad

SLOGOVNA VREDNOST BESEDE

Beseda ima poleg pomena in slovnice oblike tudi slogovno vrednost. Ločimo dve slogovni vrednosti besed:

- slogovno nezaznamovane besede
- slogovno zaznamovane besede

Več je slogovno zaznamovanih besed.

- slogovno nezaznamovane so ponavadi tiste, ki so hkrati enopomenke (strokovne in slovnice besede). Te besede lahko uporabimo v vseh okoliščinah.
- zaznamovane besede pa lahko uporabimo le v določenih okoliščinah.
- slogovno nezaznamovane besede podajajo samo predmetnost, slogovno zaznamovane pa poleg predmetnosti podajajo še vse v zvezi s sporočevalcem, naslovnikom, srečamo lahko tudi ostale dejavnike sporočanja.

Vrste slogovno zaznamovanih besed:

Vrste se med seboj ločijo glede na to, katere podatke poleg predmetnosti beseda še vsebuje: **Čustveno zaznamovane besede:** poleg predmetnosti podajajo tudi podatke o čustvenem razmerju sporočevalca do naslovnika in do predmetnosti:

- olepševalnice (skušajo omiliti predmetnost)
- ljubkovalnice (bolj pozitivno naravnane od olepševalnic)
- otroške besede (imajo izrazito pozitivno razmerje. Uporabljamo jih v pogovoru z otroki in pa otroki med seboj)
- slabšalne besede (izražajo negativno razmerje)
- zmerljivke in kletvice
- prostaške besede (družbeno nesprejemljive)
- zaničevalne besede (temeljijo na zaničevalnem odnosu med sporočevalcem in naslovnikom)

Razdelimo jih v dve osnovni skupini, glede na pozitiven oz. negativen odnos.

Poznamo še dve podvrsti slogovno zaznamovanih besed:

- ironične besede (besede, ki resno govorijo o neki temi, čeprav bralec takoj ugotovi, da sporočevalec ne misli resno. Ironične besede izražajo nasprotje ali antitezo.)
- vznesene besede (besede, ki pretirano izražajo naklonjen odnos do naslovnika ali pa do predmetnosti.)

Pokrajinsko zaznamovane besede: izražajo pokrajinsko pripadnost sporočevalca. Njihova raba je omejena na zasebni govorni položaj. Uporabljamo jih le v pogovoru z ljudmi iz iste pokrajine. Ločimo:

- pokrajinske besede
- narečne besede

Slogovske in žargonske besede: besede, ki izražajo družbeno pripadnost sporočevalca.

- slogovske besede: vezane na uporabo pripadnikov iste starostne skupine
- žargonske besede: vezane na uporabnike določene poklica. To so neuradne strokovne besede in se ne uporabljajo v knjižnem jeziku.

Praktično-sporazumevalne besed: so funkcijsko zaznamovane besede. Njihova tema je splošna, nekonkretna. Uporablja se v zasebnih položajih med ljudmi, ki imajo nek osebni stik in se poznajo.

Uradovalne besede: so ravno nasprotne praktično-sporazumevalnim besedam. Vezane so na uradnovalna besedila (uradna in javna besedila).

Strokovne besede: srečamo v strokovnih besedilih, to so termini – strokovne besede. Njihova uporabnost je vezana na vrsto strokovnih besedil. Največ jih je v znanstvenih besedilih, najmanj pa v poljudno-znanstvenih besedilih.

